

Tiden kring 1968 kändes upprörande, uppförande. Öppen för förändring, påverkan och protest. Ny kunskap forsade in. Världen kom in på. Vietnamkriget, medborgarrättsrörelsen i USA, atomkraften, datorerna, de befriade kolonierna, utanförskapen inom våra gränser, en kraschad miljö, Mao och kulturrevolutionen. Studentrevolter och kårhusockupation.

Så starka bilder tecknades i vårt dåvarande nu att de krävde aktivitet och nya uttryck. Uppbrott. Kreativiteten triggades i strömmen av insikter och intryck. Så uppstod både vidden och lekfullheten. Sökandet och trosvissheten. Fronten blev uppmuntrande bred och utmanade såväl i konsten som i politiken. Handling och konkreta förslag gällde. Snabbt bildades improviserade nätverk. Demonstrationerna, böckerna, tidskrifterna, affischerna, aktionerna, ”happenings” och ”teach-ins”, bokcaféer och plank, utställningar och teater kanaliserade viljan till förändring. Det fanns en stark botten av glädje och optimism. En ny värld var möjlig.

I detta flöde uppstod Aktion Samtal och i en förlängning *Modellen. En modell för ett kvalitativt samhälle* på Moderna Museet. Stockholms struktur höll på att förändras snabbt, över våra huvuden. Klarakvarteren revs och nya planer, City64 och City67, ritades upp. De industriellt formade förorterna uppfattades som övergrepp mot vardagslivet. Bilismen blev alltmer aggressiv. Barnen skulle in på dagis och försvann ur stadsbilden.

KONSTEN ÄR AKTION. ATT GÖRA MOTSTÅND I STOCKHOLM I SLUTET AV 1960-TALET

Gunilla Lundahl

AKTION SAMTAL - FÖR EN NY SYN PÅ LIVET I STADEN

Aktion Samtal var ett resultat av diskussioner bland barnpedagoger och föräldrar som engagerade sig i stadsbyggandet i Stockholm. Idén var att bland stadens användare inspirera till egna samtal om tillståndet och eget handlande. På några utvalda platser samlades aktivisterna för att i vänlig anda visa på deras alternativa användning. Flygblad och en festlighet i det lilla utgjorde inledningen till samtalet. Ungefär sex aktioner genomfördes, någon kring genomfart på en bostadsgata, andra handlade om mötet mellan barn och vuxna på lekplatser och om innerstadsgårdarnas möjligheter till samvaro.

Den största aktionen genomfördes i Vasaparken sommaren 1968. Där byggdes bland annat en brygga. Från den kunde man hoppa ner på en höskulle. Inbjudan till språnget innehöll också en inbjudan till frihet, självtillit och egenmakt. En bärande tanke var också att naturen och verksamheter i omgivningen kunde ge plats för spontan och varierad lek. Bondesamhället var förebild. Vuxna och barn nära varandra. Aktionen pågick under sommaren och samlade mycket folk. Diskussionerna fick fart och lade grunden till byalagsrörelsen som sedan spred sig över landet. Den innebar att människor på ett helt annat sätt än förut insåg möjligheterna att påverka effekterna av lokala beslut på den egna miljön, att ta egna initiativ och förekomma ogynnsamma planer. Tomas Wieslander var en viktig aktör och när sommaren var över samlade han erfarenheterna till en kunskapsbank: Arkiv Samtal. Nyttigt länge.

EN VIDGAD ROLL FÖR FRAMTIDENS FORMGIVARE

Utbildningarna för konsthantverkare och designers och teckningslärare omgavs av mycken skapande energi under sommaren och hösten 1968. Hur skulle ansvaret för den fysiska gestaltningen av världen se ut? SDO-seminariet (anordnat av Skandinaviska Designstudenters Organisation) på Konstfack kring månadsskiftet juli-augusti ville ge svar på den frågan. Ett första SDO-seminarium hade hållits i Helsingfors tidigare på sommaren och det långsiktiga syftet var att helt omskapa utbildningen för framtidens formgivare.

Deltagarna arbetade i grupper under några dagar på temana u-land, utbildning, handikapp, miljö och kommunikation. Grupparbetena utmynnade i utställningar och nyskapande installationer. Öst och Väst var mentalt närvarande genom Victor Papanek, framgångsrik designer från USA och Andrzej Pawlowski, rektor för en designutbildning i Krakow.

Papanek delade med sig av sina experiment med "u-landsdesign" och tekniska lösningar på den fattiga världens problem. Pawlowski fördjupade sig i dynamiken i det levande och det humanistiska ansvaret/samspelet. Fokus på konstverket borde avlösas av ett större intresse för den skapande processen. Den energi som konstnären producerar blir verksam först i en händelsekedja då den tas emot och omsätts i ny energi.

STADSMUSEETS "HYLLAN"

Barnens förändrade liv i samhällsomvandlingen engagerade många som hade direkt beröring med barn. Till den skaran hörde Stadsmuseet. På dess gård arbetade barn, framför allt från omgivningarna, på en stor bygglekplats under sommaren. Museet tillhandahöll material och redskap att bygga med. Inne på museet öppnades "Hyllan". Det var en plats för barns fria och skapande lek och blev något av ett stadsdelscentrum för dem. Hyllan tillhörde barnen. Bo Lagercrantz var chef och betraktade museet som en plats för görande och påverkan i samtiden. För det fick han med tiden avsked.

HÖVEDSTADSAKTIONEN

I Köpenhamn pågick Hovedstadsaktionen under sommaren. Den liknade Aktion Samtal på så sätt att man fokuserade på barnen, gemenskapen och trafiken och visade på alternativ genom spontana aktioner och lekplatsbyggande. En av aktivisterna där var Palle Nielsen, som studerade på Konstakademien i Köpenhamn. Svenska aktivister bjöd in honom till Stockholm med tanken att han kunde bidra med erfarenheter till Aktion Samtal. Jag träffade honom under SDO-seminariet på Konstfack. Vi började diskutera möjligheterna att genomföra en aktion på Moderna Museet. Nackdelen med att förlägga den till museet var att aktionen skulle träda ut ur anonymiteten och tappa den lokala och kollektiva förankringen. Fördelen var att den samhällsdiskussion som utgick från barnen skulle få en större uppmärksamhet, nå längre.

EN MODELL FÖR ETT KVALITATIVT SAMHÄLLE

Vi skrev ett gemensamt brev till Pontus Hultén, chef för Moderna Museet, och lade fram idén om en modell för ett kvalitativt samhälle. Vi fick ett möte med honom och han konsulterade sedan Carlo Derkert,

vice chef på museet och starkt engagerad i barns upplevelser av och med konst. Carlo Derkert bejakade idén. Möjligen var det en fördel att jag tidigare haft olika kontakter med honom.

Efter bara några veckor stod Moderna Museets stora exercishall till Modellens förfogande. Carlo Derkert, Palle Nielsen och jag stod som ansvariga inför museet för projektet. Pontus Hultén var aldrig närvarande, knappt ens som besökare. Attityden var: ”Jag förstår inte vad ni håller på med.” Carlo Derkert deltog däremot med större värme och närvaro, men utan att gripa in. Palles huvudansvar var den fysiska gestaltningen. Mitt blev katalog och seminarier, kontakter och sponsring. Museet bidrog med rummet.

DET KOLLEKTIVA PROJEKTET MODELLEN

Modellen blev ett stort kollektivt projekt. Bortåt hundra personer var mer eller mindre inblandade i dess existens. Till uppbyggandet drogs studenter från olika utbildningar inom konst, arkitektur och pedagogik, aktivister, journalister och skolelever. Deltagare bidrog med närvaro, kontakter, material till verkstadsaktiviteter, tillgång till operans kostymförråd. Forskare från Socialpedagogiska institutet förlade forskning dit. Filmare ställde upp.

Själva genomförandet vilade på stor öppenhet och tillit, förtroende och självklarhet mellan de många som satte Modellen i stånd. Det var ett under. Modellen motsvarade sin ursprungsidé som kollektiv manifestation och ohierarkisk gemenskap. Ekonomin höll. Öppenheten i Modellens arbetssätt innebar också att för alla var det som hände *deras* Modellen. Den var inte en utan många.

Seminarierna blev välbesökta. Samtal inleddes. Olof Palme kom och hoppade från bryggan i den stora bassängen med skumplast. Museet fick sin största publiksuccé ditills. Affischen av Sture Johannesson beställdes och producerades av Moderna Museet, stilig men en smula främmande för utställningens budskap. Ett annat spår i tiden. Underground.

Utställningen blev, inledningsvis, en parentes i museets egen självförståelse och historieskrivning. Ändå en början på en mer stadigvarande satsning på barn. Förutom Carlo Derkerts viktiga barnvisningar, en redovisning av Reggio Emilias revolutionerande pedagogik. Med den fick man en ordentlig avsändare och barnen återgick till att bli objekt och inte så mycket subjekt. I dag är kanske barnen på Moderna Museet själva modeller för att åskådliggöra den kreativa lust och förmåga som även mycket små barn besitter.

*Modellen. En modell för ett kvalitativt samhälle, Moderna Museet, 1968.
Foto: Peter Gullers.*

Modellen. En modell för ett kvalitativt samhälle, Moderna Museet, 1968. Foto: Peter Gullers.

MODELLEN SOM STÖRNING

Modellen väckte irritation bland personal på Moderna Museet. Delvis handlade det kanske om att man ansåg att museets prestige besudlades av barns kladdande. Utställningen var ju en klar provokation mot det institutionaliserade, mot det statiska finmuseet. Alltså prövade en grupp att få stopp på eländet. Brandförsvaret tillkallades. Skumplasten skulle ju kunna brinna. Vi tog ut prover i trädgården. Svåra att antända. Lätta att släcka. Ändå beslöt brandmyndigheten att skumplasten, som hade en central plats i utställningen, skulle ut. OK. Men utställningen skulle fortsätta. Palle Nielsen kallades upp från Köpenhamn och stora rutschkanor ersatte bassängen. De som nu var med och formade den nya uppställningen passade också på att, lite mot Palle Nielsens vilja, sätta upp röda fanor i taket och skriva slagord på väggarna för att understryka att Modellen rymde också en politisk innebörd.

NÅGRA AVSLUTANDE ORD

Aktion. Samtal. Modellen. Tre ord som i mycket sammanfattar strömningarna i det sena 1960-talet. Aktion – det går att göra skillnad.

Konsten är aktion. Vi är medskapare. Offentligheten tillhör oss. Vi måste synliggöra. Samtal – det finns ett du och ett jag som kan bli vi. Dialog leder framåt. Motsättningar har övergått till nya insikter. Polariseringen behövs. Modellen – genom att föreställa oss en ny verklighet får vi också verktygen för att förverkliga den. Utopin börjar nu, får fysisk och känslomässig realitet. Går från symbol till existens. Aktion Samtal, SDO-seminariet och Modellen. Tre projekt som gestaltade och formulerade kraven på nya förhållningssätt bland oss som skulle delta i formskapandet och kritiken i samhället framför oss. Vi sökte inte en publik. Vi sökte medaktörer. Vi sökte orden. Vi sökte vår plats i världen.

DÅ OCH NU

En skälkning gick samtidigt genom den etablerade form- och designvärlden. Industrialiseringens effekt på konsthantverket tycktes först nu ha hunnit ifatt. Auran kring det unika hade falnat. Konstindustrin flyttade bort. Den köpande publiken fann nya objekt att investera kapital och status i. Det gällde för dem som tidigare ensamt hade haft makten att återställa magin kring det handgjorda, kring konstnärssubjektet, återställa koderna för vackert och fult. Ut med politiken. Återställ tolkningsföreträdet.

Ställningarna hölls många år framåt i toppskiktet. Stiltje. I stället kom samtalen om en möjlig värld att kretsa kring det byggda samhället. I underströmmen från upprorens tid fanns hela tiden sökandet efter nya sätt att uttolka världen. Ny mening, nya sammanhang, nya arbetssätt. Också inom design och konsthantverk. Nya berättelser fanns att utvinna ur mötet med andra forskningsfält och miljöer. Materialens inneboende strukturer gav nytt stoff åt fysiska påståenden som också uppenbarade strukturer i omvärlden. I dag blir detta synligt igen. I dag är det återigen spännande att lyssna till samtalen, uppsöka aktionerna, inspireras av modellerna.